

НЯКОИ НАБЛЮДЕНИЯ ЗА СТИЛА НА ФЛОБЕР ВЪРХУ ОТКЪС ОТ РОМАНА „МАДАМ БОВАРИ“

Лидия Педалова

Професионална гимназия по лека промишленост „Райна Княгиня“ – Хасково

Резюме. В статията е представен езиков и стилистичен анализ на откъс от романа „Мадам Бовари“ на Гюстав Флобер. Анализът е върху част от VII глава на романа, включен за изучаване в IX клас по литература. Извършени са някои наблюдения върху съвършения стил на автора чрез анализиране на илюзиите на Ема Бовари. Интерпретирани са художествени детайли и минидialog, които доказват гениално композирания език на Флобер и изящството на фразата. Новата разказвателна техника, детайлната точност, звънящата отработена и премислена реч и забележителното умение на изказа създават образа му на представителен и модерен писател.

Ключови думи: Флобер; Бовари; стил; илюзия; реалност; боваризъм

С първото си публикувано произведение – „Мадам Бовари“, Гюстав Флобер се утвърждава като ключова фигура в сложната културна ситуация от втората половина на XIX век. Романът му не е просто характерно за реализма на XIX век произведение, но това е романът, който в най-голяма степен предопределя посоката, в която ще се развие литературата на XX век. Флобер е наричан „писателят на писателите“, защото повечето по-големи творци на XX век се учат от него и доразвиват подхода му (Hristova 2018, p. 76). Интересното е, че самият Флобер не е приемал да бъде определян като „реалист“. Вниманието му е било насочено към стила, към точността на изображението и музикалността на фразата. Подходът му има няколко характерни особености, едни от които го сближават с другите реалисти на XIX век, а други са негово нововъведение (Penchev 2018, p. 125). Романът му най-точно отразява тенденциите в развитието на реализма. Героите му имат строго определено място в света и мотивите, които ги задвижват, имат своя източник в социалната действителност. Той не оценява и не коментира персонажите си, а се опитва да представи гледната им точка, като търси психологическите измерения на реалността. Авторът се опитва да избегне романтичната измислица и да представи начина, по който героите му преживяват социално-историческата действителност, в която са потопени.

В своя роман „Мадам Бовари“ Гюстав Флобер противопоставя два свята – сантиментално-романтическият литературен свят и този на сивата, прозрачна реалност. Героинята му Ема Бовари е неудовлетворена и разочарована, очакванията ѝ са излъгани, а усещанията ѝ са за разминаване между романовия и реалния свят. Разривът между действителност и въображение, търсенето на любов и щастие като в сантименталните романи, които чете, водят младата жена до поквара и падение. В романа си Флобер е изобразил не толкова пълния разрез на обществото, колкото проникването в човешката психика, в неудовлетвореността на една обикновена жена, потопена в спокойния, ежедневен, с нищо неотличаващ се провинциален живот.

„Питаше се дали не е възможно при други комбинации на случая да срещне друг мъж; и се мъчеше да си представи какви ли биха били ония ненастъпили събития, оня различен живот, онзи неизвестен съпруг. Всички те наистина не приличаха на тоя съпруг. Оня би могъл да бъде хубав, духовит, привлекателен, каквито несъмнено са мъжете, за които се бяха омъжили нейните бивши другарки от манастира. Какво ли правеха те сега? В града, сред шума на улиците, мълвежа на театрите, блясъка на баловете, те имаха съществувания, в които сърцата се разтварят, а чувствата разцъфтяват. А тя – животът ѝ бе студен като таванско помещение със северен прозорец и досадата, мълчалив паяк, плетеше в мрака своята мрежа във всички ъгли на сърцето ѝ. Тя си припомняше дните на раздаване на наградите, когато се качваше на естакадата, за да получи венчетата с отличие, с коса на плитки, с бяла рокля и открити платнени обувци; тя беше миловидна и когато се връщаше на мястото си, господарката се навеждаше, за да ѝ направят комплименти; дворът беше пълен с каляски, през вратичките ѝ викаха за сбогом, учителят по музика с цигулката в калъф минаваше и поздравяваше. Колко далеч беше всичко това! Колко далеч!

Тя повикваше Джали между коленете си, милваше с ръка продълговата ѝ хубава глава и казваше:

– Хайде, целуни господарката си, на тебе не ти е тежко.

После, гледайки тъжното изражение на гъвкавото животно, което бавно се прозяваше, тя се разнежваше и като го уподобяваше на себе си, приказваше му гласно, като че утешаваше опечален човек.

Понякога върхлитаха бури, морски ветрове, които, помитайки внезапно цялото плато на Ко, разнасяха далеч из полята солена хладина. Тръстиките, преведени до земята свиреха, а листата на буките шумоляха с бърз трепет, докато върховете им се люлееха безспир и продължаваха своя тържествен шепот. (Flaubert 2018, p. 49)

Най-значимото нововъведение на Флобер в изкуството на романа е дистанцирането на разказвача. Разказвачът вече не присъства като обособен глас, който коментира или изразява по един или друг начин отношение към ставащото. Едно от големите му постижения като романист е гъвкавостта на прехода меж-

ду описание и полупряка реч, предаваща мислите и възприятията на персонажите. Това недооценено навреме новаторство е и причината за процеса срещу Флобер по повод журналната публикация на „Мадам Бовари“ – мислите на героинята са били приписани от прокурора на автора (Hadzhikosev 2009, p. 274).

В откъса от първа част на романа, който ще анализирам (поместен в учебника за IX клас), са представени мислите и чувствата на Ема след сватбата ѝ с Шарл чрез полупряката реч. Мислите всъщност са на Ема Бовари, а не на разказвача. Ефектът от тази нова разказвателна техника е, че в творбата няма инстанция, която да е носител на истината, морален съдник, който да подсказва на читателя кое е правилно и кое – грешно, кое е добро или пък зло (Penchev 2018, p. 127). Тъй като Флобер е майстор на полупряката реч, неговият повествовател плътно следва мечтите и представите на героинята, без да изрази различна от нейната оценка, без гласът му да произнесе собствен коментар или интерпретация на това, което се случва в съзнанието и въображението на госпожа Бовари. Флобер описва нещата с детайлна точност, но е слеп и глух за всичко, за което говори. Когато четем откъса, ние вникваме в емоциите на героинята: съмнението – „дали не е възможно при други комбинации на случая“; разочарованието – „А тя – животът ѝ бе студен като таванско помещение...“; носталгията – „Колко далеч беше всичко това! Колко далеч!“; мечтаната любов за „различен живот“. Мислите ѝ са пресъздадени чрез минало несвършено време „питаше се“, „мъчеше да си представи“, „припомняше“, „върщаше“, „плетеше“, сякаш терзанията на Ема няма да свършат и ще продължат до края на живота ѝ. Глаголите в минало несвършено време придават плътност, ширина и емоционалност на повествованието. Едно състояние на героинята, което продължава, е указано с минало несвършено време. Това вечно минало несвършено (ще ми позволите да нарека „вечно“) е използвано, за да предаде не само думите, но и целия живот на хората (Proust 2016, p. 11).

В началото на откъса изреченията са наситени с показателни местоимения „ония, оня, онзи, този“. С показателните местоимения за отдалеченост е постигнат ефектът на далечното, непознатото, но мечтано. „Оня“ мъж е мъжът, за който мечтае героинята, „онзи“ е „хубав, духовит, изискан, привлекателен“. Но „оня“ е във фантазиите, неизвестен, непознат, а „тоя“ е в реалността. Никой не прилича на „тоя съпруг“. Чрез епитетите, които използва авторът за мечтания, перфектен мъж на Ема, се прави и непряка характеристика на съпруга ѝ Шарл. Ако онзи е „хубав, духовит, изискан, привлекателен“, то Шарл е точно обратното на „оня“, а именно грозен, скучен, простоват, отблъскващ дори. В местоимението „този“, въпреки че по смисъл означава близост, се долавя отдалеченост и отрицание, „този“ е близък, но чужд и далечен, в което личи желанието ѝ за дистанциране.

Забелязва се, че в текста се срещат форми на условно наклонение – „дали не е възможно“, „какви ли биха били“, „би могъл“, с които са изразени неосъ-

ществимото ѝ желание, копнежът ѝ за различен живот, несигурността, в която живее, и дори фактът, че обстоятелствата зависят от някой друг, а не от нея самата. Формите за условно наклонение дават знак, че героинята е раздвоена, че ако обстоятелствата позволяваха, тя можеше да бъде щастлива. Целият живот на Ема Бовари зависи от условията, което всъщност я прави нещастна и трагична. Нейният трагизъм се състои в това, че е в непрестанен конфликт между романтичните мечти, които са в главата ѝ, и реалния живот, в който трябва да е примерна съпруга, майка и светска дама (Angelova 2014).

Изреченията в откъса са различни по вид и това не е случайно. Чрез съобщителните изречения Ема ни информира и фиксира мислите си, осведомява ни за своите чувства, размишления и преживявания. „Питаше се дали не е възможно при други комбинации на случая да срещне друг мъж; и се мъчеше да си представи какви ли биха били ония ненастъпили събития, оня различен живот, онзи неизвестен съпруг“. Въпросителното изречение „Какво ли правеха те сега?“ не задава същински въпрос. То само по форма е въпросително, а по функция се доближава до съобщителното, защото няма адресат. Ема задава въпрос, но знае неговия отговор. И си отговаря сама. Въпросът въздейства носталгично, но ако се задълбочим повече в семантиката, ще усетим и иронията на автора. Първият абзац завършва с две възклицателни изречения с въпросително местоимение: „Колко далеч беше всичко това! Колко далеч!“. С тези изречения се достига кулминационната точка на преживяванията на Ема. Сякаш чуваме как тя извиква тъжно, жаловито дори, виждаме състоянието ѝ на душевна възбуда. И за да се засилят емоцията и експресивността, изречението е повторено, но вече безглаголно.

Някои от изреченията в откъса са накъсани с точка и запетая или със запетай. Авторът маркира пауза в ритмичната стъпка и разделя една картина, която допълва красотата. Една от онези достатъчно наивни хитринки, до които прибегват всички големи описания, изискващи прекалено дълги изречения и все пак нежелаещи да разделят картината на части (Proust 2016, p. 11).

Стиловото изящество на фразата личи и в минидиалога с хрътката Джали: „ – Хайде, целуни господарката си, на тебе не ти е тежко“. Преходът между самотните мечтания и общуването с животното е толкова лек и плавен, че не прави впечатление. В самотните делници хрътката е единственият ѝ близък приятел. Молбата на Ема за целувка от хрътката показва липсата на такава в живота ѝ, отново са налице страст и копнеж за „онзи“, който ще ѝ дава ласки и романтични мигове, както в романите, с които е израснала. Читателят вижда изразената тъга в душата на героинята в думите ѝ към животното: „Джали, на тебе не ти е тежко“, тоест: „На мен ми тежи, нещастна съм“. Тя разговаря с хрътката, утешава я „като че утешаваше опечален човек“, защото я уподобява на себе си и по този начин се отдава на литературната си тъга. И в това разнежване към животното отново се долавя иронията на автора. Ема гали

хрътката, милва я по главата, като я повиква между коленете си, сякаш милва мъжа, когото търси, има нужда да даде ласките и любовта си на някой друг, но не и на съпруга си. И защо точно хрътка е животното, което Флобер е избрал да придружава Ема и да поема емоциите ѝ? Защо не е друг вид куче или друго животно? Отново ирония на автора. Всъщност характерът на хрътката е абсолютната противоположност на характера на госпожа Бовари. За разлика от Ема хрътката е с аристократичен произход, със съдържан и спокоен характер, едно от най-популярните породи кучета. Другият контраст с героинята е, че хрътката не капризничи и не изисква специално внимание, докато цялото съществуване на Ема Бовари всъщност е каприз, търсене на внимание и женска суета.

Флобер е мъченик на съвършения стил, маниак на отработената фраза, звънтяща като кристал и доведена до абсолютно съвършенство (Hadzhikosev 2009, p. 272). Това майсторство се вижда и в преливанията между мислите и преживяванията на героинята и живота на природата в пейзажните описания. Природната картина е в унисон с преживяванията на Ема „връхлитат бури“, такива, каквито са и в мислите ѝ, и в душата ѝ, „морски ветрове“, които помитат внезапно всичко и разнасят „солена хладина“. Авторът ни въвежда в обстоятелствата, в които се случват събитията в романа, като внушава чувства, нагласи и очаквания. Тези бури и ветрове ще бушуват и по-нататък в душата ѝ, ще я пометат в един водовъртеж на изневери и накрая ще я потопят на дъното. Флобер описва не само нещата, които се виждат с очите: „плато“, „тръстики“, „листата на буките“, „върховете“ на дърветата, но и такива, които се възприемат с останалите човешки сетива – звуци, усещания, вкус: бури връхлитат, морските ветрове помитат всичко, тръстиките, преведени до земята свирят, листата шумолят и продължават своя „тържествен шепот“. Вкусът на описанието е солен и хладен. Природната картина е описана изключително. Всяка дума е обмислена и премерена, сякаш е стих, но без рима. Авторът сам обяснява в писмо до редактора си, че са премислени всяка дума и всяка запетайка. Концепцията на Флобер за стила се оказва пресечна точка между модерната проза и поезията. „Сакрализирането на стила“, за което говорят изследователите на Флоберовото творчество, е всъщност дълбоко осъзнатата отговорност на твореца към езика – езикът е границите на „реалностите“, които обитаваме. Затова и писател като Флобер, чиито произведения са определяни като реалистични, може да си позволи да твърди „аз ценя над всичко най-много стила и после истината“ (Hadzhikosev 2009, p. 273). Не се интересува от случките, а от начина, по който героите ги преживяват и осмислят. Ема Бовари не се интересува от случващото се, а си представя „оня ненастъпили събития“, „оня различен живот“, „онзи неизвестен съпруг“. Гледната ѝ точка е продукт на средата, възпитанието и характера. Това е „реалността“, в която е потопена не само Ема, а и всеки от Флоберовите персонажи.

За да разберем госпожа Бовари, повествованието ни връща – (репродукция) в дните на раздаването на наградите. Ема е умна, получава „венчета за отличие“, учителят по музика я поздравява. Ема е с „коса на плитки, с бяла рокля и платнени обуца“, невинна и миловидна. Картината показва света на младата жена преди брака. Тя живее в романтичен, спокоен свят, изпълнен с чистота и невинност. Наред със символа за белия цвят, който означава чистота, писателят вмъква и сладникави образи от романите, които формират светогледа на героинята – „каляски“, „цигулки“, „блясък на балове“, „театри“, „съществувания, в които сърцата се разтварят, а чувствата разцъфтяват“. И тук ясно личи иронията – авторът се обръща срещу романтизма и превръщането на романтичния език и образност в романтически клишета. Иронията му е проявена и в мечтите и представите на Ема, както и в спомените ѝ за бившите ѝ другарки – те са в града „сред шума на улиците и блясъка на баловете“. А тя, горката... Тя винаги е търсила мъжа, който ще ѝ прави комплименти, както при раздаването на наградите: „господата се навеждаха, за да ѝ направят комплименти“. Тя мечтае за герой от романтичен роман: „Оня би могъл да бъде хубав, духовит“ и ще го търси през целия си живот, прегазваща чувствата на близките си и затъваща в изневери. Ема се оказва неспособна да види красотата, която тъй или иначе съпътства нейния живот, колкото и негероичен и провинциален да е той. Така тя затъва в пошлости, единственото оправдание за които е, че поради тяхната безсъдържателност те се оказват податливи на пригаждане към привидностите на романтичните четива (Protohristova 2003, р. 204). А авторът е показал достатъчно красоти, сред които живее героинята, но те не са в нейните представи, защото не са образците, по които се моделира въображението ѝ.

Забележителното умение на изказа на Флобер се вижда и в използването на тропите в романа. Писателят майсторски си играе с преносните значения на думите, чийто буквален смисъл иначе описва един материален и обективен свят: „животът ѝ бе студен като таванско помещение със северен прозорец и досадата, мълчалив паяк, плетеше в мрака своята мрежа във всички ъгли на сърцето ѝ“. Метафорите в текста са разгърнати, описват състоянието и усещанията на Ема. Тяхната функция е образно-експресивна и емоционална, подсказват и насочват за по-нататъшното действие в романа, „досадата е мълчалив паяк в мрака“, който плете „своята мрежа“ и обхваща цялото ѝ същество, оплита я и я задушава. Досадата, скуката и отегчението бавно, но непрестанно обземат съществуването ѝ и я водят до духовна и емоционална деградация. Образна експресия е постигната и със съчетанията „таванско помещение“ и „северен прозорец“. Тъмнина, студ, сивота и липса на уют. Тези две съчетания предизвикват в представите на читателя остарял затвор, който оковава Ема, и до края на романа няма да успее да се измъкне от него. Текстът е наситен с епитети – „ненастъпили“, „различен“, „неизвестен“, „хубав“, „ду-

ховит“, „изискан“, „привлекателен“, и веднага следват антоними – епитети „студен“, „таванско“, „северен“, „мълчалив“. Колко майсторски, дори само с подобни фигури са изразени мислите и душевното състояние на госпожа Бовари. Епитетите в текста засилват изобразителността и изразителността, предизвикват представи и чувства у читателя. Прилагателните и епитетите имат оценъчна семантика – животът в мечтите ѝ е „различен“, а реалният ѝ живот е „студен“. Усеща се много добре несъвместимостта между битието и романтичните четива, които по-късно ще бъдат заменени с долнопробни анонимни книги от сантиментален тип. Авторът използва синонимен ред във вид на градация, за да изобрази мечтания мъж на Ема като перфектния герой от сладникавите романи. Очакваният мъж не е достатъчно да е само хубав, изискването ѝ е да бъде и духовит, изискан и привлекателен.

Нито един от детайлите на Флобер не е случаен или произволно избран. В писмата си често се оплаква колко бавно и мъчително е пишел. В много от тях личи също колко дълго и грижливо е проучвал различни източници, понякога само заради една дума или кратка сцена. „Ще оцени ли някой някога колко сложни комбинации е трябвало да правя за тази толкова проста книга? Какъв механизъм е постигането на естествеността, колко хитрости са необходими, за да бъдеш правдив!“, пише той до любовницата си Луиз Коле (Borislavov 2004).

Всъщност Ема Бовари е една безлична персона, която читателят дори не може да си представи как изглежда. Още със заглавието си авторът подсказва: това ще бъде разказ за една жена, която всъщност е безлика, защото три жени в романа носят това име Бовари – еднакво жалки, еднакво будещи презрение, еднакво глупави. Техните съдби, техните мисли, техните възторзи, техните стремежи са еднакви – и в нищожността, и в дребнавостта си (Voeva 2006).

Ема Бовари е един универсален човешки образ, чийто стремеж към вечно щастие, страстна любов и материално благосъстояние я води до саморазрушение. Никой не може да я разбере, дори и тя не разбира себе си. Състоянието на героинята в разминаването между очаквания и действителност по-късно в психологията ще се нарече „боваризъм“ – по името на Ема Бовари, въведено от философа Жул дьо Готие. По аналогия с него възниква и глагол *боваризирам* (bovagyser). Какво следва да се разбира под „боваризъм“? Най-краткото определение е „склонност към илюзии“. Но „боваризъмът“ не е само „болест на въображението“. Той е свързан и с погрешна самооценка на Ема Бовари, която се възприема не каквато е, а каквато би искала да бъде (Hadzhikosev 2009, p. 295)

В романа на Флобер Ема е единственият човек, който не може да се примири с реалността. Тя страда от противоречията между съществуването, което води, и света на мечтите си, с целия лукс и предимства, които една жена може да има. Във въображението си тя изгражда едно мечтано царство на чувствителност и мисли, което е в ярко противоречие с действителността. Бягството от дома, от съпруга си и от детето си е бягство от самата себе си. „Мълчали-

вият паяк в мрака“ я оплита в паяжина от лъжи и тайни и бавно я тласка към разврат и трагичен край. В романа няма коментари на разказвача, няма позиция, няма мисли. Героите са описани по запомнящ се, реален начин, сцените са пресъздадени с голямо внимание към детайлите, а оценките са оставени на читателя. Езикът на Флобер е гениално композиран в строежа на изреченията и ритмичността на фразата, а изборът на думи е удивляващ (Berg 2017).

БЕЛЕЖКИ

1. Преводът на BERG, 2017 от немски език е мой.

ЛИТЕРАТУРА

АНГЕЛОВА, И. (2014). *Историята на Мадам Бовари*. Изтеглено на 11 декември 2020 г. от spisanie.to: <https://www.spisanie.to>

БОЕВА, Е. (2006). *Аспекти на литературната условност и отразяването им в киното*. Изтеглено на 11 декември 2020 г. от Литературно списание LiterNet: https://litenet.bg/publish19/el_boeva/aspekti.htm

БОРИСЛАВОВ, Я. (11 септември 2004 г.). Гастрономия на чувствата от Гюстав Флобер. *Сега АД* (211), стр. 1 – 41.

ПЕНЧЕВ, Б. (2018). *Литература 9. клас*. София: Булвест 2000.

ПРОТОХРИСТОВА, К. (2003). *Западноевропейска литература. Съпоставителни наблюдения, тезиси, идеи*. Пловдив: Летера.

ПРУСТ, М. (08 август 2016 г.). По повод „стила“ на Флобер. *Литературен ВЕСТНИК*(9), СТР. 1 – 11.

ФЛОБЕР, Г. (2018). *Мадам Бовари*. (К. Константинов, Прев.) София: ИК ПАН

ХАДЖИКОСЕВ, С. (2009). *Западноевропейска литература. Големите реалисти на XIX век. Част пета*. София: Сиела софт енд паблишинг АД.

ХРИСТОВА, М. (2018). *Литература 9. клас*. София: БГ Учебник ЕООД.

REFERENCES

ANGELOVA, I. (2014) *Istotijata na Madam Bovari*. Iztegleno na 11 dekemvri 2020 g. ot spisanie.to: <https://www.spisanie.to>

BERG, B. v. (2017). *Madame Bovary by Gustave Flaubert. Literaturzeitschrift*, 1 – 2.

BOEVA, E. (2006) *Aspekti na literaturnata uslovnost i otrazjavaneto im v kinoto*. Iztegleno na 11 dekemvri 2020 g. ot Literaturno spisanie LiterNet: https://litenet.bg/publish19/el_boeva/aspekti.htm

- BORISLAVOV, J. (11 septemvri 2004 g.). Gastronomija na chustvata ot Gustav FLAUBERT, G., *Sega AD*(211), pp. 1 – 41.
- PENCHEV, B.(2018). *Literatura 9. klas*. Sofia: Bulvest 2000.
- PROTOHRISTOVA, K. (2003). *Zapadnoevropeiska literatura. Sapostavitelni nabludenija, tezisi, idei*. Plovdiv: Letera.
- PRUST, M. (08 avgust 2016 g.). Po povod „stila“ na Flober. *Literaturen vestnik* (9), str. 1 – 11.
- HADZHIKOSEV, S. (2009) *Zapadnoevropeiska literatura. Golemite realisti na XIX vek. Chast peta*. Sofia: Siela soft end pablihing AD.
- HRISTOVA, M. (2018). *Literatura 9. klas*. Sofia: BG Uchebnik EOOD.

SOME OBSERVATIONS ON FLAUBERT'S STYLE ON AN EXTRACT FROM THE NOVEL “MADAME BOVARY”

Abstract. The article presents a linguistic and stylistic analysis of an excerpt from “Madame Bovary”, a novel written by Gustave Flaubert. The present analysis is of a part of chapter VII which is included in IXth class compulsory study of the school subject Literature. Some observations of the perfect style of the author are made by analyzing the illusions of Emma Bovary. Artistic details and mini-dialogues that prove Flaubert's ingeniously composed language and grace of phrase are interpreted. The new narrative technique, the detailed accuracy, the ringing practiced and thought-out speech and the remarkable skill of the utterance create his image as a presentable and modern writer.

Keywords: G. Flaubert; Bovary; style; illusion; reality; Bovarism

✉ **Lidiya Pedalova**

Vocational High School of Light Industry “Rayna Knyaginya”

79, Dobrudsh St.

6300 Haskovo, Bulgaria

E-mail: l_pedalova@abv.bg